

Pedagógusképzés

A társadalom elsősorban az iskolától várja az általános környezeti neveltségi szint emelését. Ezért Magyarország környezeti állapotának és az állampolgárok környezethez való viszonyulásának javításában a pedagógusképzés kulcsszerepet játszik. A felsőoktatás egészének és azon belül elsősorban a pedagógusképzésnek a küldetése, hogy környezettudatos gondolkodású és szemléletű, társadalmi felelősségtudattal rendelkező értelmiséget képezzen, és biztosítsa a folyamatos továbbképzését is.

Ma a pedagógus végzettséggel is rendelkezők **mintegy** fele nem iskolákban, hanem a társadalmi munkamegosztás legkülönbözőbb színterein helyezkedik el, **így az iskolában és azon kívül is** sokat tehet a szemléletfejlesztésért, a környezeti értékek megőrzéséért. A környezeti nevelést leghatékonyabban a jól felkészült pedagógusok végezhetik, ezért a felsőoktatáson belül a pedagógusok környezeti felkészítése prioritást érdemel, stratégiai kérdésként kezelendő.

Helyzetkép

Annak ellenére, hogy a környezeti (környezetvédelmi, környezettani, ökológiai, természetvédelmi stb.) képzés tartalmát már az 1980-as évektől több országos konferencia elemezte, feltárta hiányosságait és meghatározta a stratégiai elemeket, a pedagógusképzésben még napjainkban is lényeges hiányosságok mutatkoznak. A kérdéssel a Magyar Tudományos Akadémia bizottságai is foglalkoztak. A felsőoktatásban megvalósuló természetvédelmi oktatást az MTA Természetvédelmi Bizottsága (1996), az ökológiai oktatást pedig az MTA Biológiai Osztálya (1999) tekintette át és értékelte. **Először 2002 őszén Egerben, azóta évente más-más környezettani képzést folytató felsőoktatási intézményben a Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankétot tekintik át a képzésért felelős szakemberek a környezeti szakképzés, azon belül a környezeti tanárképzés helyzetét és fogalmazzák meg a legfontosabb teendőket (Kárász 2002, 2003).**

A Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram (1996) részletesen foglalkozik a környezet-egészségügy oktatásával, nevelésével. Megállapítja, hogy a környezet-egészségügyi szakismeretekre és módszerekre azoknak a szakembereknek van szükségük, akiknek ez a munkakörükkel közvetlenül összefügg.

Az 1998-ban kidolgozott, **majd 2003-ban értékelt és 2008-ig újabb célokat megfogalmazó** Nemzeti Környezetvédelmi Program helyzetértékelése szerint a környezetvédelemben felmerülő problémák jelentős része vezethető vissza arra a tényre, hogy Magyarországon még nem megfelelő szintű a környezeti tudatosság foka. A környezetvédelmi ismeretek és az ökológiai szemlélet minden állampolgár és minden szakma számára elengedhetetlen a fenntartható fejlődés irányába való előrelépés igénye miatt. A társadalmi részvétel és tudatosság erősítésében bár történt némi előrelépés, továbbra is kiemelkedő szerepe van a közoktatási, felsőoktatási és kulturális intézményekben folyó tevékenységnek.

A Technológiai Előrettekintési Program (TEP-2000) **ma is érvényes** helyzetelemzése megállapította, hogy a felsőoktatásban először a nappali tagozatos pedagógusképzésben jelentek meg a környezetvédelmi programok. A kilencvenes évek a környezeti oktatás, képzés kiteljesedését hozták. E kiteljesedés fő jellemzői a következőkben fogalmazhatók meg:

- a környezeti nevelés-képzés intézményesülése az óvodai neveléstől a felsőoktatási képzésig és továbbképzésig;

- új lendületet vett a szervezeti, személyi és tárgyi infrastruktúra fejlesztése, a tartalmi munka korszerűsítése;

- a rendszerváltás után a nemzetközi kapcsolatok intenzívvé váltak. **A mobilitás és a külföldi környezeti szervezetek aktivitása lehetővé tette a nemzetközi oktatási-nevelési tapasztalatok és módszerek megismerését és elterjesztését Magyarországon is.**

A Copernicus konferencia 2003-ban elemezte a hazai felsőoktatást a fenntarthatóságra felkészítési tevékenysége szerint. Ugyanakkor közkinccsé tették a 2001 évi Környezeti oktatási, nevelési módszerek a felsőoktatásban című pályázatra érkezett munkák legjobbait, megjelent a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia aktualizált változata, elkészült sok minta-program a közoktatási tervező munkához, felerősödött az Erdei Iskola program.

A pedagógusok környezeti képzésében a fentebb idézett dokumentumok ellenére **2008-ig** sajnos nem történtek komoly változások. Az okok feltárása tudományos alapossággal nem történt meg, de **lezajlott** az erőltetett felsőoktatási integráció **és** a felsőoktatás erősödő piacosodása. **Közben a pedagóguspálya presztízse tovább romlott**, a tantervi változásokat **a valódi korszerűsítés helyett inkább egzisztenciális kérdésként kezelték, így a** környezeti tantárgy **a közoktatáshoz hasonlóan továbbra is kimaradt a tantervből. Ebben a területen dolgozó szakemberek alacsony érdekérvényesítő képessége is bizonyára szerepet játszik.** Elsődleges okként **azonban** a környezeti kérdés valós fontosságának helytelen kormányzati megítélése nevezhető meg, amelyből a fentiek egy része is következik.

A környezeti szakpedagógusok graduális képzése 1992-től megoldottnak tekinthető, hiszen **akkor elkezdődött** a környezetvédelem, **majd egy évvel később a környezettan** szakos tanárok képzése. **2003-tól a szakpárosítás lehetősége is szélesedett.** Azonban továbbra sem valósult meg az az elvárás, hogy minden pedagógus részesüljön a szakjának megfelelő környezeti képzésben. **Így az iskolák döntő többségében a feltétele sincs meg annak, hogy a tanárok képesek legyenek integrálni a környezeti ismereteket saját tantárgyuk ismeretanyagába.** Megkezdődött, **majd megrekedt a környezeti szakterületen is a távoktatás feltételeinek kidolgozása is. Számos akkreditált környezeti továbbképző program is segíti a pedagógusok felkészítését és továbbképzését.** A közoktatás azonban a jelenlegi szabályozás miatt nem képes befogadni a végzeteket, így többségük nem tud az iskolákban elhelyezkedni. **Annak ellenére sem, hogy ma már minden közoktatási intézménynek kötelezően rendelkeznie kell megvalósítható környezeti és egészségnevelési programmal, és alkalmazhatnak ehhez szaktanárt is.**

A környezeti mérnökképzésre épülve több intézményben folyik mérnök-tanár-képzés. Az itt végzetek számára szintén probléma a végzettségüknek megfelelő álláshoz jutás. Ugyanakkor az egyéb mérnöki és szakoktató szakokon csak elvétve fordul elő környezeti felkészítés. A legtöbb helyen továbbra is hiányoznak a tanári mesterségre felkészítő tantárgyak, a tantárgyi módszertanok tematikájában pedig **az Európai Unióhoz való csatlakozás ellenére is** alig szerepel a környezeti nevelés. A nem hagyományos nevelési formákra (pl. erdei iskola, projekt-módszer, zoopedagógia, kooperatív tanulás stb.) **a környezetvédelem-környezettan szakosok kivételével** gyakorlatilag nem kapnak felkészítést a pedagógusjelöltek. A speciális környezeti nevelési tantárgyak (pl. környezetpedagógia speciálkollégium) száma is elenyésző. Az óvopedagógus és tanítóképző főiskolákon a környezeti ismereteket többnyire a kötelező tantárgyak (pl. környezetismeret és -védelem, környezet- és természetvédelem, természetismeret) keretében oktatják. Néhány főiskolán a környezeti neveléssel kapcsolatos egyéni kezdeményezések tapasztalhatók, pl. több olyan speciálkollégium indult, melyek segíthetik a környezeti nevelőmunka hatékonyabbá tételét. Ezek azonban inkább csak néhány elkötelezett, lelkes oktató elszigetelt, helyi kezdeményezéseinek tekinthetők, mintsem a

témáért felelős kormányzati szervek által kidolgozott koncepció következetes végrehajtásának.

A felsőoktatási intézmények és társadalmi szervezetek számos környezeti pedagógus-továbbképző programot akkreditáltattak. Szakirányú továbbképzési szakként megkezdődött a képzés a Természetismeret és környezetkultúra szakon és további szakirányú továbbképzési szakok és továbbképzési programok kidolgozása van folyamatban. **Sajnos ezek közül elsősorban a rövid, tanúsítványt igen, de hatékony felkészülést adni nem tudó programok a kedveltebbek. A résztvevők száma ezeken is rohamosan csökken.** A pedagógusok továbbképzési igénye messze elmarad a kívánatostól. Hiányzik a személyes, a munkahelyi és a kormányzati ösztönzés, így egy szűk, elkötelezett pedagógusréteg már „túlképzetté” vált, a többség viszont a környezeti problémák megértéséig sem jutott el.

A felsőoktatási rendszer átalakításával (integráció, **majd az un. bolognai folyamat következtében**) „megszűntek” hazánkban a nevükben is tanárképző főiskolák. Ugyanakkor szinte valamennyi felsőoktatási intézmény tanárképzési kart vagy intézetet hozott létre. Kormányzati vélemény szerint pedagógus-túlképzés van Magyarországon, ugyanakkor a **2009-2010-ben az utolsó évfolyamokat kibocsátó** képzési rendszer erős kontraszelekción eredményez, a végzős pedagógusjelöltek **átlagos pedagógiai és szakterületi felkészültsége** elmarad a kívánatostól.

A tanárképzés 2009-től gyökeresen megváltozik. Az óvopedagógusok és tanítók képzése a hagyományos osztatlan képzésben folyik továbbra is. A tanárok képzése azonban csak az un. mester szinten (MA) történhet, ahova az alapképzés (BSc, BA) elvégzése után jelentkezhetnek a jelöltek. A tanárképzés öt féléves, a felsőoktatási intézményben töltött két felkészülési évet egy félév (külső) iskolai gyakorlat egészíti ki. A környezettan-tanár szak bármely más szakkal (akár többel is) párosítható. A képzésben hangsúlyosabb lesz a pedagógiai-pszichológiai képzés, nagyjából változatlan arányú marad a szak módszertan és jelentősen mérséklődik a speciális szakirányú képzés aránya. A tanári diplomával egy főszakos és legalább egy második (minor) szakos képesítés szerezhető. A környezettan-tanár főszakként és minor szakként is elvégezhető. A felsőoktatási intézmények jelentős részében kialakultak, illetve szerveződnek a környezeti módszertani műhelyek, amelyek igény szerint vállalják a pedagógusok és a nem pedagógus végzettségű környezeti nevelők rendszeres továbbképzését is.

A hallgatók és az oktatók előtt minden eddiginél szélesebbre tárult a külföldi tapasztalatcsere, részképzések, tanulmányutak kapuja, s módjuk van a hatékony nemzetközi környezetvédelmi és környezeti nevelési módszerek megismerésére. A hazai és külföldi pályázati forrásokból **sajnos egyre kevesebb támogatás** szerezhető a környezeti oktatás-képzés tartalmi és formai korszerűsítésére is. **Néhány év után megszűnt a környezetvédelmi tárca 1997-ben indított pályázati rendszere a felsőoktatás részére** (pl. ösztöndíj, szakdolgozat, környezeti terepgyakorlatok, erdeiiskola-pályázat).

Az Oktatási Minisztérium és a Környezetvédelmi Minisztérium együttműködési megállapodásában fontos helyet kapott ugyan a pedagógusképzés környezeti tartalmának elemzése és megfelelő szintre emelése, **ám a megvalósítás egyenlőre várat magára.** Minden második évben megrendezik az Országos Környezettudományi Diákkonferenciát, amely alkalmat ad arra, hogy a hazai felsőoktatásban működő, a környezettudományok legkülönbözőbb szakterületeinek kérdéseivel (beleértve a nevelést is) foglalkozó hallgatók bemutassák kutatási eredményeiket, kicserélhessék tapasztalataikat. A társadalom környezettudatos viselkedéséért felelősséget vállaló és annak javítását ténylegesen segítő, azt célként zászlajukra tűző társadalmi szervezetek közül sok kötődik pedagógusképzést is végző

felsőoktatási intézményekhez. Ezeknek az intézményeknek jelentős hányadában működik környezettudományi, környezetgazdálkodási intézet, tanszék vagy csoport.

Az országos és regionális társadalmi szervezetek (pl. KOKOSZ, KÖRLÁNC, MKNE, Tanárképzők Szövetsége, TKTE) munkájában felsőoktatási szakemberek is részt vesznek, lehetőségeik mértékében biztosítják a környezeti nevelés különböző szintjei közötti információáramlást, tapasztalatcserét és együttműködést. Részt vesznek az oktatási és nevelési szak és segédanyagok elkészítésében.

A Pécsi Akadémiai Bizottságban 1997 óta, a Veszprémi Akadémiai Bizottságban 2000 óta működik Környezetpedagógiai Munkabizottság. Ezek az iskolarendszer egészét, így a pedagógusképzést is segítik a környezeti nevelés fejlesztésében. **A tudományos életben áttörésnek számít, hogy ma már több egyetem doktori iskolájában (pl. ELTE, DE, SZTE) környezetpedagógiai doktori program is van, így lehetővé vált e területen is a PhD. tudományos fokozat megszerzése.** Nem kielégítő mértékű **viszont** a környezetpedagógiai kutatások támogatása.

Jónak mondható a környezeti szakképzést folytató felsőoktatási intézmények együttműködése. Az évente megrendezett Felsőoktatási Környezeti Képzési Ankét lehetővé teszi a konstruktív kapcsolatokat. Más felsőoktatásban dolgozó szakemberek **azonban** csak esetlegesen találkoznak, és cserélik ki tapasztalataikat.

Javaslatok

1. A pedagógusképzés tan- és hálóterveiben **valamennyi szakon** kapjon nagyobb hangsúlyt az ökológia, a környezet- és természetvédelem, az épített és társadalmi környezet értékeinek védelme, a környezetgazdálkodás; fordítsanak nagyobb figyelmet a környezetvédelem szociológiai, lélektani, társadalmi és egészségügyi kérdéseire, a környezeti nevelés módszertanára, illetve a szemléletformálásra.
2. Minden pedagógus diplomát kapó fiatal részesüljön környezeti oktatásban. A felsőoktatás korszerűsítésével, az intézmények együttműködésének fejlesztésével lehetőség van arra, hogy áthallgatás, részképzés formájában ez az oktatás megvalósuljon.
3. Valamennyi pedagógus (szaktól függetlenül) felsőoktatási tanulmányai során szerezzék meg a környezetért felelős magatartás kialakításához szükséges legfontosabb ismereteket, hozzáállást és cselekvési képességeket.
4. Minden pedagógusszakon legyen az akkreditáció feltétele olyan környezeti képzést szolgáló tárgy(ak) megléte a tantervben, amely(ek) biztosítják a környezeti tudást, a fenntarthatóság pedagógiai alapelveinek elsajátítását.
5. Felül kell vizsgálni a környezeti továbbképzés rendszerét. A jelenlegi helyzetben ajánlatos a már oktató pedagógusokkal több formában is megismertetni a környezeti nevelés céljait és megvalósítási lehetőségeit. Ösztönözni kell – akár a vonatkozó rendeletek módosítása útján – a gyakorlat-centrikus 60-120 órás továbbképzések választását.
6. A környezeti nevelésben alkalmazott módszerek skálája örvendetesen szélesedik. A felsőoktatásban folyó **graduális és** posztgraduális képzések tematikájában is szerepeltetni kell ezeket a módszereket.
7. A posztgraduális képzést célszerű a graduálisan is képző **intézmények** feladataként megjelölni, támogatva azonban az egyéb helyszíneken folyó továbbképzéseket is. Az illetékes minisztériumoknak (OKM, KvVM) szorgalmazniuk kell a környezeti képzés minden formáját és a felelős oktatási egységek kialakítását.

8. Az illetékes hatóságok (főleg az OKM és a KvVM) ösztönözzék a környezetpedagógiai kutatások szélesebb alapokra helyezését és anyagi támogatását. Írjanak ki ilyen témájú pályázatokat.
9. Szorgalmazni és támogatni kell a korszerű, környezeti témájú felsőoktatási tankönyvek és jegyzetek írását, megjelentetését és forgalmazását. A pedagógusképzőket el kell látni korszerű audiovizuális segédanyagokkal és szakirányú hazai és nemzetközi folyóiratokkal. Folytatni kell a felsőfokú tanintézetek részvételével a környezeti nevelési szakkönyvtárhálózat bővítését. Célszerű lenne e feladatok összehangolására egy Környezettudományi Taneszköz Bizottság létrehozása.
10. Egyértelműen meg kell határozni a környezeti képzésért felelős hatóságokat és intézményeket. A képzés tartalmi, formai és pénzügyi kérdéseire valamilyen formában hozzájáruló minisztériumok között célirányos és hatékony együttműködést kell kialakítani. Rögzíteni kell az együttműködés konkrét területeit és módját.
11. Az információcsere gyorsítása, a képzéssel kapcsolatos vélemények ütköztetése, a képzést segítő anyagi és szellemi erők feltárása érdekében célszerű egy olyan grémiumot életre hívni, amelyben az érintett minisztériumok, intézmények, társadalmi szervezetek és profitorientált cégek képviselői is részt vesznek.
12. A pedagógusképzés tanári mesterségre felkészítő tantárgyaiban (pszichológia, neveléstan, oktatástan, tantárgymódszertanok stb.) kapjanak helyet a környezeti nevelési célok és tartalmak.
13. A jelenlegi közoktatási tantervi szabályozás szerint a környezeti nevelés közös követelmény, át kell, hogy szője az iskolai nevelést, annak minden egyes tantárgyát. Ezért a pedagógusképzésben meg kell szervezni a kereszttantervi módszertani képzést.
14. A környezettan-tanár képzés csak akkor lehet eredményes, ha a közoktatásban reális igény van rá, azaz munkalehetőséghez jutnak a végzett tanárok **A fenntarthatóságra oktatás eredményessége a jövőnk feltétele, ezért szorgalmazni kell, hogy a közoktatásban önálló integráló tantárgyként kerüljön kötelezően bevezetésre egy környezettani tantárgy (Pl. Fenntartható környezetünk).**

Mivel a pedagógusok mindenkori helyzete a kormányzati szándékoktól függ, csak kormányzati beavatkozással lehet a pedagógusok egzisztenciális és szakmai közérzeti helyzetén javítani. Ehhez korszerű, a szabályozottság szempontjából stabil, financiálisan kiegyensúlyozott oktatási rendszert kell működtetni. Egy ilyen rendszerben érvényesül a normális szelekció, fokozódik az igényesség, felértékelődik a fenntarthatóság biztosítása és benne a környezeti igény szint, valamint az annak kielégítését szolgáló tettekkészség.

Ajánlott irodalom

Az ökológia helyzete és perspektívái a felsőoktatásban. Közgyűlési előadások 1999. MTA, Bp. I–II. kötet. 573–644. o.

Havas Péter (szerk. 1999): A környezeti nevelés Európában. Körlánc Könyvek 11., Bp..

Csonka Csabáné – Hegymeginé Nyíri Enikő – Gulyás Pálné – Kárász Imre (szerk.) (1996): Környezeti nevelés az iskolarendszer egészében és az óvodában. TKTE, Budapest, 145–181. o.

Gulyás Pálné – Tóth Albert. – Vida Gábor. (1999) (szerk.): Kultúra – nevelés, oktatás – környezet. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Bp.

Helyzetkép a fenntarthatóságról a hazai felsőoktatásban. Kőnkomp, 2003. pp.111 o.

Kárász Imre (1998): Tíz esztendő a mérlegen. Természetbúvár, 1998/3. sz. 38–39. o.

Kárász Imre (2001): Az ökológiai képzés helyzete és feladatai a tanárképzésben (az egri főiskola példáján). Közgyűlési előadások 1999. MTA, Bp., II. kötet, 631–637. o.

Kárász Imre (szerk.,2002): Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét. Előadások. Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék. Eger, 1–78. o.

Kárász Imre (szerk.,2003): II. Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét. Előadások. Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék. Eger, 1–64. o.

Kárász Imre (szerk., 2007): A fenntarthatóságra oktatás-nevelés gyakorlata - Egri példák. Tűzliliom Egyesület, Eger, 1–55. o.

Környezeti oktatási, nevelési módszerek a felsőoktatásban. Könkonp, 2003. pp. 92 o.

Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008. KvVM, Bp. (kézirat)

Palmer, J. – Neal, P. (1998): A környezeti nevelés kézikönyve. Körlánc Könyvek 7. Bp

Victor András (1998) (szerk.): KN Szer-Tár – Műhelyszervezési kézikönyvek. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Bp

Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008. KvVM, Bp. (kézirat)

Eger, 2009. január 27.

Dr. Kárász Imre